

Osmanlı Hukukunda Farklı Fıkhî Görüşlerin Tercih Edilmesi: Ölüm Cezası Örneği

Suat Erdoğan | [0000-0002-0051-1244](tel:0000-0002-0051-1244) | suaterdogan@duzce.edu.tr

Doçent Dr. | Düzce Üniversitesi | İlahiyat Fakültesi | Fıkıh Anabilim Dalı

Düzce | Türkiye

<https://ror.org/04175wc52>

Atıf: Erdoğan, Suat. "Osmanlı Hukukunda Farklı Fıkhî Görüşlerin Tercih Edilmesi: Ölüm Cezası Örneği", *Artuklu Akademi* 11/2 (Aralık 2024), 318-337. <https://10.34247/artukluakademi.1539662>

Öz: Bu çalışmada Hanefî fıkıh ekolü başta olmak üzere diğer fıkıh ekollerinin görüşlerinin Osmanlı ceza hukukuna yansımaları araştırılmaktadır. Hanefî mezhebinde kısasın affedilmesi durumunda herhangi bir cezadan söz edilmemesine karşılık, Şâfiî ve Mâlikîlerde, kamu otoritesine faile ta'zîr cezası verme yetkisi tanınmaktadır. Osmanlı hukukunda da benzer bir şekilde faile ta'zîr cezası verildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Çalışmada Osmanlı ceza hukukunda ayrı bir anlam kazanan "sa'y bi'l-fesad" suçlamasıyla çok sayıda farklı suç için "siyaseten katl" cezası verilmesi klasik Hanefî doktrini açısından incelenmektedir. Bu kapsamda öncelikle zındıklık ve Hz. Peygamber'e hakaret suçları hakkındaki uygulamalar kanunnâmeler, fetvâ mecmuaları ve arşiv kayıtları üzerinden araştırılmakta ve söz konusu suçlar için uygulanan cezalar, Hanefî fıkıh ekolü başta olmak üzere diğer fıkıh ekollerinin görüşleri ile karşılaştırılmaktadır. Dönemin sosyal ve siyasi şartlarının etkisiyle, Hanefî mezhebi içerisindeki zayıf görüşlerin tercihi ve sözü edilmese de diğer mezheplerden yapılan iktibaslarla, Osmanlı ceza hukukunda klasik Hanefî doktrinine göre cezaların ağırlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Fıkıh Mezhepleri, Suç, Ceza, Fesat, Ölüm Cezası.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	27.08.2024
Kabul Tarihi	26.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

Preference for Different Jurisprudential Views in Ottoman Law: The Example of Death Penalty

Suat Erdoğan | [0000-0002-0051-1244](https://orcid.org/0000-0002-0051-1244) | suaterdogan@duzce.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. | Düzce University | Faculty of Theology | Department of Fıqh

Düzce | Türkiye

<https://ror.org/04175wc52>

Citation: Erdoğan, Suat. "Preference for Different Jurisprudential Views in Ottoman Law: The Example of Death Penalty", *Artuklu Akademi* 11/2 (Dec 2024), 318-337. <https://10.34247/artukluakademi.1539662>

Abstract: In this study, the reflections of the views of other fiqh schools, especially the Hanafi school of fiqh, on Ottoman criminal law are investigated. While in the Hanafi sect, there is no mention of any punishment in case the retaliation penalty is forgiven, in Shafi'i and Maliki sect, the public authority is given the authority to impose a tazir penalty on the perpetrator. It is understood from the archive records that in Ottoman law, the perpetrator was punished with tazir in a similar manner. The accusation of "say bil-fesad", which gained a different meaning in Ottoman criminal law, and the punishment of "participation in politics" for many different crimes are examined in terms of the classical Hanafi doctrine. Heresy and Hz. Practices regarding the crimes of insulting the Prophet are investigated through the laws, fatwa magazines and archive records, and the penalties imposed for these crimes are compared with the views of other schools of fiqh, especially the Hanafi school of fiqh. It is understood that the penalties were aggravated according to the classical Hanafi doctrine of Ottoman criminal law, due to the preference of weak views within the Hanafi sect and, although not mentioned, quotations from other sects, albeit under the influence of the social and political conditions of the period.

Keywords: Ottoman Law, Schools of Fiqh, Crime, Punishment, Fesad, Death Penalty.

Article Information

<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	27.08.2024
<i>Date of Acceptance</i>	26.10.2024
<i>Date of Publication</i>	31.12.2024
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done- intihal.net
<i>Complaints</i>	artukluakademi@gmail.com
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde ilk teşekkül ettiği yıllardan itibaren genel olarak İslâm hukukunun kuralları geçerli olmuştur. Hanefî mezhebinin klasikleri arasında yer alan ve “*Mutûn-ı Erba'a*”¹ olarak bilinen eserler uzun süre hâkimlerin en önemli başvuru kaynağı olmuştur. Ayrıca Molla Hüsrev (öl. 885/1480)'in “*Gurer ve şerhi Dürer*” ile İbrahim Halebî (öl. 956/1549)'nin “*Mülteka'l-ebhur*” isimli eserleri bu alanda yarı resmi kanun hüviyetinde olmuştur. Bununla birlikte, zaman içerisinde Hanefî mezhebinin görüşlerini uygulamanın zorlaştığı durumlarda ya da maslahat gereği bir kısım şartlara bağlı olarak diğer mezheplerin görüşlerinin uygulamaya esas alındığı da bilinmektedir.² Örnek olarak Sultan Mehmet Reşad döneminde ülkeye dışarıdan gelen Müslüman tüccarlarla evlenen kadınların eşlerinden haber alınmaması sonucu, nafakanın temininde ortaya çıkan sıkıntılı durum nedeniyle, Mâlikî mezhebinin görüşünü esas alan bir düzenleme ile sorunun çözümü yoluna gidilmiştir. Bilindiği gibi Hanefî mezhebine göre kocası kaybolan kadının boşanma davası açabilmesi neredeyse imkansızdı.³ Ayrıca farklı mezhep mensuplarının yaşadığı bölgelere kendi mezheplerinden müftüler de atadığı bilinmektedir.⁴

Osmanlı'da Hanefî mezhebinin görüşüne göre hareket etmenin maslahat açısından uygun olmadığı durumlarda diğer mezheplerin görüşlerinin esas alındığına dair çok sayıda örneklere rastlanmakla birlikte, belli zamanlarda diğer fıkıh ekollerinin görüşlerinin alınmasının büyük tartışmalara sebebiyet verdiği de bilinmektedir. Hatta Hanefî mezhebine mensup bir kişi hakkında Şâfiî mezhebinin görüşüne göre hüküm verilmesinin yasaklandığı da olmuştur.⁵ Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574)'nin konuyla ilgili fetvası bu konudaki yasağın varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu fetva şu şekildedir:

“Mesele: Zeyd-i gaibin zevcesinin nafakaya aczi zahir olup teşeffü' edip Şâfi kadısı tefrik edip zevc-i ahara varsa ba'dehu Zeyd gelse zevcesin geri alabilir mi? el-Cevab: “Teşeffü' hususu diyar-ı Rum'da cari olmaya” deyu men'-i sultanî vaki olmuştur.”⁶

Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895)'nin Mecelle'nin hazırlanmasında havâle bahsinde İmam Züfer (öl. 158/775) 'in müftâ bih olmayan görüşünü tercih etmesi görevden uzaklaştırılmasına sebep olmuştur.⁷ Üstelik burada Hanefî mezhebinin dışına çıkma diye bir durum da söz konusu değildir. Konuyla ilgili bir diğer örnek Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin hazırlanmasında Hanefî mezhebinin dışındaki mezhep görüşlerinin esas alınması etrafındaki tartışmalardır.⁸ Nitekim kanun tekniği açısından Mecelle 'den ileri olmasına ve o gün için medeni hukuk alanındaki birçok konuya önemli çözümler getirmesine rağmen, bu kararnâmenin ömrü son derece kısa olmuştur.

¹ Mütûn-u-erba'a şu eserlerden oluşmaktadır:1- el-Mevsîlî (ö. 683/1284) el-Muhtâr 2- İbnu's-Sââtî (ö. 694/1294) Mecma'u'l-Bahreyn. 3- Ebu'l-Berakât en-Nesefî (ö.710/1310) Kenzu'd-dekâik. 4- Burhânü's-şerî'a el-Mahbûbî (ö. 730/1330) el-Vikâye.

² Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995), 1/148-149; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta, 2017), 65-68; Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 1/159.

³Şemsü'l-eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Mârife, ts.), 11/35-36; Burhâneddîn Ebü'l-Hasan Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî. thk. Ahmed Câd* (Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.), 2/626; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-Ihtiyâr li-tatîlî'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/38. Yunus Vehbi Yavuz, “Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocası Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkân Veren Fikhî Hüküm Değişikliği ile İlgili Bir Vesika”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 1 (2003), 79-94.

⁴ Süleyman Kaya, “Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe Bağlılık”, ed. Halit Çalış vd., *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, (2017), 105.

⁵ bk. Ahmet İnanır, “Mezhepler Arasında İntikal Bağlamında Osmanlı'da Teşeffü' ve Yasaklanmasına Dair Bazı Tespitler”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019), 9-49.

⁶ Abdullah Demir - Ramazan Günay, *Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin Fetvaları Fetavay-ı Ebüssuûd* (İstanbul: SD Yayınevi, 2020), 257.

⁷ Ebül'ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* (TDV Yayınları, 1996), 78-79; Mehmet Akif Aydın, “Mecell-i Ahkâm-ı Adliyye” (TDV Yayınları, 2003), 28/28/232-233.

⁸ bk. Abdurrahman Yazıcı, “Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri,” *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 19/62 (2015), 567-584.

Osmanlı'da genel olarak ceza hukuku alanında Hanefî mezhebinin görüşleri esas alınmakla birlikte, bunun dışına çıktığı da bir vakiydir. Bu konuda ceza hukukunun diğerlerine göre daha önde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kuşkusuz bunun en önemli sebeplerinden birisi, İslâm ceza hukukunda ta'zîr cezalarında siyasi otoriteye geniş takdir yetkisi tanınmasıdır. Bu durum Osmanlı'da İslâm hukuku kaynaklarındaki ceza hukuku esaslarına ek olarak, örfî hukuk normlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim farklı dönemlerde padişah iradesi ile hazırlanan kanunnâme ve fermanlar bunun en tipik örneğini teşkil etmektedir. Ceza hukukundaki şer'î-örfî hukuk şeklindeki ikili hukuk sistemi, Osmanlı hukukunun şer'îliği açısından tartışmalara sebep olsa da⁹ Osmanlı ceza hukuku denildiğinde bundan şer'î ve örfî hukukunun bütünü anlamak gerekir. Nitekim hâkimler uygulamada her iki hukuk sistemine göre karar vermişlerdir.¹⁰

Çeşitli akademik çalışmalar içerisinde kısmen değinilse de tespit edebildiğimiz kadarıyla, bu makalenin konusunu doğrudan ele alan tek çalışma Muharrem Midilli'nin makalesidir. Midilli, makalesinde Osmanlı hukukunda had ve kısas cezaları dışında kamu otoritesi tarafından "sa'y bi'l-fesad" kapsamında ağır cezalar ihdâs edilmesini Hanefî doktrini açısından ele almaktadır.¹¹

Bu çalışmada ise kısas cezaları ile birlikte had suçlarından hırâbe ve Osmanlı hukukundaki uygulamasıyla "sa'y bi'l-fesad" anlayışı karşılaştırılmaktadır. Ayrıca zındıklık, sebbü'n-nebî cezaları dâhil, söz konusu suçlar hakkında uygulanan ölüm cezaları Hanefî hukuk ekolü görüşlerine uygunluğu açısından değerlendirilmektedir. Klasik fıkıh külliyyatının dışında arşiv kayıtları, konuyla ilgili fetvalar ve çeşitli dönemlerde sultan iradesiyle yürürlüğe giren kânunnâmeler çalışmanın kaynaklarını oluşturmaktadır. Osmanlı hukukunda diğer mezheplerin görüşlerine ne derece yer verildiğini ortaya koyması açısından önemli olduğuna inandığımız çalışmanın alana katkı vereceği beklenmektedir.

1. Kasten Adam Öldürme Suçu ve Cezası (Kıyas)

Tüm kutsal dinler gibi İslâm dininde de kasten adam öldürme, en ağır suçlardan birisi olarak kabul edilmekte ve yaşam hakkına yönelik ihlâlin karşılığında kısas cezası öngörülmektedir. Ölüm cezası geri dönüşü olmayan niteliği sebebiyle eleştirilse de aslında bunun hayat hakkını korumaya yönelik olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim hayat hakkının sadece suçlu açısından değil, mağdur açısından da dokunulmaz olduğunu belirtmek gerekir. İslâm hukukunda kasten adam öldürme suçunun cezası günümüz hukukundaki idam cezasından farklılık gösterir. İdamda ceza ya da af konusunda tüm yetki kamu otoritesinde iken, kısasta son söz mağdur yakınlarının olup, kısas talebi veya bedelli ya da bedelsiz olarak katili affetme onların takdirine bırakılmıştır.¹²

Kasıtlı adam öldürme suçunda af ve sulhun geçerli olması, failin hiç ceza almaması gibi bir sonuç ortaya çıkaracağından dolayı bir kısım fakihler, suçun kamu hukukunu da ilgilendiren bir yönü olduğu gerekçesiyle, failin bir şekilde cezalandırılması gerektiği kanaatindedirler. Örneğin Mâlikilere göre maktulün vârisleri kısastan vazgeçip, katili affetseler bile siyasî otoritenin kamu adına, katile yüz sopa ve bir yıl süreli hapis cezasına hükmetme yetkisi vardır.¹³ Şâfîlilere göre de

⁹ Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 (1947), 48-73; Ali Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Osmanlı: Teşkilât* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 412-417; Ahmet Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", *İslâmiyat* 8/1 (2005), 113-125.

¹⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 65-68; Dönmezer - Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 1/159; Mehmet Akif Aydın, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/7/478.

¹¹ Muharrem Midilli, "Hanefî Geleneğinden Klasik Osmanlı Kanunlarına Had-Kıyas Dışı Ağır Ceza Formülü", *Darulfunun İlahiyat İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2019), 25-48.

¹² Şamil Dağcı, "Kıyas" (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/489; Adnan Koşum, "İslam Hukukunda Ölüm Cezası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 121.

¹³ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (b.y.: Dâru'l-Mârifet, ts.), 2/404; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Huccî (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 12/421; Ömer Nasûhî Bilmen,

maktul yakınlarının faili affetmesi durumunda siyasi otoritenin suçla mücadele adına faile ta'zir cezası vermesi gerekir.¹⁴ Hanefi mezhebi kaynakları ise kasten adam öldürme suçunda verilecek hükmü kısas, af veya bedel karşılığında sulh olarak açıklamakta, maktul yakınlarının katili affetmeleri durumunda Mâlikî ve Şâfiîlerde olduğu gibi ta'zir türünden bir cezadan söz etmemektedir.¹⁵

Osmanlı'da Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Kanûnî dönemleri kanunnamelerinde, taammüden adam öldürme ve yaralama suçlarında kısas uygulanmadığı takdirde verilmesi gereken para cezaları düzenlenmektedir.¹⁶ Şer'î hukukun uygulanmadığı durumlarda, maktül yakınlarına ödenen sulh bedelinden ayrı olarak yetkililer tarafından ta'zir cezası kapsamında "cürm-ü cinâyet" adı altında para cezası tahsil edilmektedir. Kısas cezalarının uygulanması durumunda para cezası alınmayacağı kanunnamelerde yer almasına rağmen, idarecilerin (ehl-i örf) kendilerine gelir getiren para cezalarına fazlaca yöneldiği ve zaman zaman para karşılığında suçluları salıvermek gibi kanunsuz yollara başvurulduğu anlaşılmaktadır. Para cezasının dışında Osmanlı donanması için normal koşullarda kürekçi bulmanın zorlaştığı dönemlerde ise diğer suçlarda olduğu gibi uygulanmayan kısas cezalarında sıklıkla kürek cezasına hükmedilmiştir.¹⁷

Osmanlı arşiv kayıtlarında da maktul yakınlarının kısas haklarından vazgeçip, affı tercih etmeleri sonucunda katile hapis, kürek ve sürgün gibi farklı cezaların verildiğine dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Aşağıda özetlerini vereceğimiz kayıtlardaki ifadeler, kısas cezasının

322 affedilmesi durumunda yapılacak uygulama ve cezaları göstermektedir:

İzmir'de Hacı Çiro Bazerganı fırınında Halil'i katleden Yorgi ile Dimitri'nin kisasına, maktulün varisleri affettiği takdirde üç yıl kürek cezası verileceğine dair kayıt.¹⁸

Drama sancağı Sarışaban kazasının Sencetos köyünden Ahmed'i öldüren Darıoba köylü Hüseyin'in, maktulün varislerinin kısıstan vazgeçip diyet maddesinde anlaşmaları üzerine, failin Selanik'te teşhir ve on beş yıl kürek cezasına mahkûm edilmesi.¹⁹

"Asâkir-i hâssa bölük emirlerinden Antalyalı Mehmed'i katleden Ali veled-i Himmet'in maktulün varislerince affedilmesi sonucu katilin ömür boyu Fîzan'a sürgün edilmesi."²⁰

"Kocasını öldüren kadının kısas cezası affedildiğinden hapsedilmesi."²¹

"İpek Kasabalı Halid'in katili Bayram'ın kısıstan affı ve kürek cezasına çarptırılması."²²

"Bazı hırsızlık hadiselerinin faili olarak takip edilirken Niş'in Kurşunlu kazası zaptiyelerinden Abdülkerim b. Hasan'ı vurarak öldüren, Ali b. İbrahim'in maktulün varisleri tarafından affedilmesi sonucu Vidin'de on beş yıl küreğe mahkûm edilmesi."²³

Özet kayıtlarını verdiğimiz yukarıda davalarda olduğu gibi, miladi 1857-1862 tarihleri arası kayıtları içeren 7 Numaralı Kısas ve Nefy Defteri'nde²⁴ yer alan aşağıdaki ifadeler, hak sahiplerinin

Hukûk-ı İslâmiyye ve İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu (İstanbul: ts.), 3/61; Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul:1997), 26/59.

¹⁴ Ebû Zekeriyya Muhyiddin b Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb, thk. Muhammed Necib el-Mûtiî* (Kahire: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1995), 20/245.

¹⁵ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/216; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/32-33.

¹⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 1/349, 2/41, 4/299-300; Aydın, "Ceza", 7/479.

¹⁷ Aydın, "Ceza", 7/479-480; Said Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulanması* (İstanbul: Rağbet, 2017), 123.

¹⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Âmedî Kalemi [A. AMD.]*, No. 6, Gömlek No. 86.

¹⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mabeyn-İrâde [MB.İ...]*, No. 16, Gömlek No. 14.

²⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyaseti [MVL]*, No. 36, Gömlek No. 19.

²¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Âmedî Kalemi [A. AMD.]*, No. 40, Gömlek No. 12.

²² Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyaseti [A.MKT.MVL.]*, No. 48, Gömlek No. 62.

²³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyaseti [MVL.]*, No. 1077, Gömlek No. 40.

katili karşılıksız affetmeleri sonucunda, Osmanlı yargısının kamu adına davaya müdahil olduğunu göstermektedir:

“İşbu emr-i ‘ali mahalline lede’l-vürud ifa-yı ahkâm-ı sırasında mütevefa-yı merkûmun babası Mehmed bi’l-amele ve bi’l-vekale katil-i merkumu kisasdan meccanen ‘afv idüb maktûl-u merkûmun ümm-i ve diyetine müte’allike ‘amme da’vâsına katil-i merkûmun kabulünü havi zimmetine ibrâ itmiş ve katil-i merkûm lieclî’l-mücâzât canib-i zabtiyeye gönderilmiş olduğunu natık bir kıt’a i’lâm ve mazbata vürüd itmiş ve merkûm Mehmed zevcesi müvekkile-i mezbûre Selime dahi ibrâ-i mezkûru izafe itmiş ise de varisan ebeveyn-i mezbûran fî-mâ-ba’d husus-u mezkûre katil-i mezbûr ‘Alî’den nesne da’vâsına kadir almayacakları canib-i fetvahaneden i’lâm-ı mezkûr zahrına yazılmış olduğundan mazbata-i merkûmede tarih-i mahbusiyeti olduğu gösterilen yetmiş üç senesi cemâziye’l-âhiresinin yedinci gününden i’tibaren katil-i merkûm ‘Alî’nin sekiz sene müddetle tersane-i ‘amirede vaz’-u kürek olunub hitam müddetinde sebilinin tahliyesiyle memleketine def’i zımında canib-i zabtiyeye buyruldu-i sami tastîri lazım geleceği ...”²⁵

Yukarıda örnek kabilinden verilen kısas davalarında görüldüğü üzere, katilin affedilmesi durumunda Osmanlı yargısının faile sürgün, hapis, kürek cezası gibi ta’zîr türünden bir ceza takdir ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi Hanefîlerden ziyade Şâfiî ve Mâlikîlerin görüşüne daha yakındır. Kanaatimize göre Osmanlı hukuk düşüncesi, af durumunda suçun cezasız kalmasının toplumda bırakacağı olumsuz algıyı bertaraf etmek için kamu adına ta’zîr cezasının gereğini uygun görmektedir. Ancak bu durum sözü edilmese de aslında Mâlikî ve Şâfiî mezhebinin konuyla ilgili görüşünü Osmanlı hukukuna taşıma anlamına gelmektedir.

2. Bozgunculuk Suçu ve Cezası

Toplum barışını tehdit eden terör eylemleri fesad (bozgunculuk) ifadesinin de geçtiği Mâide sûresi 33. âyetinde geniş kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Suçun kapsam alanı âyette daha geniş olmasına rağmen, İslâm hukuk literatüründe bozgunculuk suçu yol kesme, eşkıyalık/ka’üt-tarik şeklinde sınırlandırılmaktadır.²⁶ Hatta, Ebu Hanife (öl. 150/707) ve İmam Muhammed (öl. 189/805) suçun oluşmasını şehrin dışında gerçekleşme şartına bağlamaktadır. Bu anlayışa göre şehir merkezinde gerçekleşmesi durumunda, mağdurun yardım çağrısında bulunabileceğinden, söz konusu suç eşkıyalık yerine gasp olarak kabul edilmekte ve fail için had yerine ta’zîr cezası söz konusu olmaktadır.²⁷

“Bozgunculuk yapma/fesad çıkarma” kavramının sınırlarının belirlenmesi ve söz konusu suç kapsamında hangi eylemin cezasının ne olduğunun açık bir şekilde tayin edilmesi son derece önemlidir. Zira tarih boyunca başta peygamberler olmak üzere toplumu ıslah etmek için çalışan kişiler bozgunculukla suçlanmış, tehdit edilmiş, birçoğu da bu yolda katledilmiştir. Terör suçu ve cezasını düzenleyen âyette geçen farklı cezaların²⁸ hangi suçlara karşılık geleceği konusunda İslâm fıkıh ekolleri arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler âyette geçen farklı

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri “Divân-ı Hümayûn” kataloğunda kayıtlı H.1256–1327 / M. 1840–1903 yılları arasındaki kısas ve sürgün cezalarının yer aldığı on defter. Bkz. Ali Turan, *7 Numaralı Kısas Defteri (H.1273–1278 / M. 1857–1862)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 9.

²⁵ Turan, *7 Numaralı Kısas Defteri (H.1273–1278 / M. 1857–1862)*, 91.

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/195; Mergînânî, *el-Hidâye*, 6/206; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-minhâc* (Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 2003), 8/3.

²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/201; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/559; Muhammed Emîn İbn Âbidin, *Reddül-Muhtar ala’d-dürri’l-muhtâr, şerhi-tenvîri’l-ebâr, thk. Ali Muhammed Muavvîd-Âdil Ahmed Abdulmevcûd* (Beyrut: Darü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1994), 6/183; Ali Bardakoğlu, “Eşkiya” (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/464.

²⁸ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur’an’ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 5/33. “Allah’a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir...”

cezaların işlenen suçun cinsine göre değişeceği kanaatindedirler. Buna göre; âyetin bütünü üzerinden bir değerlendirme yapıldığında “bozgunculuk/fesad” suçu kapsamında kasten öldüren kişi için ölüm cezası, mal varlığına yönelik yağmalama için el ayak kesme cezası, öldürme ve mal varlığına yönelik bir hak ihlâli olmamakla birlikte, toplumu korkuya sevk eden tedhiş eylemleri için ise sürgün cezası verilmesi gerekir. Mâlikîler, bu konuda siyasi otoriteye geniş yetki tanıyan farklı bir görüş ortaya koymaktadırlar. Onlara göre devlet başkanı, öldürme veya mal varlığına yönelik herhangi bir hak ihlâlinde bulunmasa da faile ölüm, asma, el ayak kesme veya sürgün cezalarından herhangi birisini takdir edebilir.²⁹ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler, ayrıntıda farklı görüş açıklasalar da genel olarak cezaların suçun ağırlığına göre değişeceği konusunda hemfikirdirler. Bu yaklaşımı benimseyenler, cezaların belirlenmesinde suçun ağırlığının esas olduğu gerekçesiyle, Mâlikîlerin siyasi otoriteye cezalar arasında takdir yetkisi tanıyan görüşlerini eleştirmektedirler.³⁰

İslâm hukukunda Kur’an ve sünnette açıklanmayan suçlar hakkında devlet başkanının ta’zîr cezası olarak ölüm cezasına kadar varan ceza takdir yetkisi bulunduğu genel kabuldür. Bununla birlikte, Hanefîlerin klasik kaynaklarında ta’zîr başlığı altında daha çok sopa cezasının sınırı hakkındaki tartışmalara yer verilmekte ve bu bağlamda kınama, hapis, sürgün gibi cezalardan bahsedilmektedir. Ta’zîr kapsamında bir kısım suçları işlemeyi alışkanlık haline getirenlerin, ıslah olana kadar hapsedileceğine dair ifadeler yer verilmekte ancak ölüm cezasından bahsedilmemektedir.³¹ İslam hukuk düşüncesine göre siyasi otoritenin ancak ta’zîr suçlarında cezanın ağırlaştırılması veya farklı yaptırım takdir etme yetkisi olup, had cezalarında bu tür bir yetkisi bulunmamaktadır. Bu sebeple siyaseten katl cezası ancak had cezalarının dışında söz konusu olabilir.³² Dolayısıyla, Osmanlı hukukunda “sa’y bi’l-fesad” suçlamasıyla verilen ölüm cezalarının had kapsamında olduğunu söylemek zordur. Ayrıca Hanefî fıkıh geleneğine göre ta’zîr suçları hakkında siyasi otoritenin ölüm cezasına hükmetmesi istisnai bir durumdur.

Osmanlı hukukunda “sa’y bi’l-fesad kapsamında çok farklı suçlar hakkında siyaseten katl cezası verildiği bilinmektedir. Genellikle suçun îtiyat haline getirilmesi ve suçlunun ıslah olacağına dair bir emâre bulunmaması durumunda söz konusu ceza uygulanmakla birlikte, ilk defa işlenen suçlar için de sa’y bi’l-fesad” gerekçesiyle ölüm cezası verilmiştir.³³ Fesad fiilen gerçekleşme veya konu hakkında adı geçen kişiler şerir veya müttehem olmasa da padişahın fesadı önlemek için “siyâset-i âdile” gereği olarak cezalandırma yetkisi bulunduğu kabul edilmekte ve Osmanlı’da önemli bir tartışma konusu olan kardeş katli de bu bağlamda değerlendirilmektedir.³⁴ Mesela eşkıyalık, ırza tecavüz, kalpazanlık, hırsızlık ve ekmeğin gramajı ile oynamak gibi suçların

²⁹ Sahnûn et-Tenûhî b Saîd, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, 1994), 6/552; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/455; Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Riyad: Dâru’l-Âlemi’l-Kütüb, ts.), 12/475; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletühû* (Dimaşk: Dâru’l-Fıkr, 1985), 6/135.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib (Dâru’l-Vefâ, 2001), 7/385; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 9/195; Alâüddin Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertibi’s-şerâ’i’*, thk. eş-Şeyh Adil Ali Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424), 9/367-368; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Siyâsetü’s-şer’iyye fi islâhu’r-râ’i ve’r-raiyye* (Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, 1983), 68; Muhammed Ebu Zehre, *el-Cerîme ve’l-ukûbe fi’l-fikhi’l-İslâmî: el-Ukûbe* (Kahire: Dâru’l-fikri’l-Arabî, ts.), 136.

³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 24/35-37; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 9/271-272; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/534-546.

³² Üçok, “Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III”, 66.

³³ Heyd Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, ed. V. L. Menage (Oxford: Oxford University, ts.), 73-75; Aydın, “Ceza”, 7/480; Midilli, “Hanefî Geleneğinden Klasik Osmanlı Kanunlarına Had-Kıyas Dışı Ağır Ceza Formülü”, 32-34; Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta’zîr Suç ve Cezaları* (Konya: Aybil Yayınları, 2017), 125-127; İsmail Katgı, “Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl (Hukuki Mahiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (2013), 190-192.

³⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/103-104.

cezasının siyâseten katil olduğu fetva mecmuaları, kanunnâme ve fermanlardaki kayıtlardan anlaşılmaktadır.³⁵

Mesela Serebrinic Maden Yasaknâmesi sekizinci maddesine göre kalpazanlık suçunun cezası şu şekilde açıklanmaktadır:

“Ve mezkûr kulum her kimde gümüş sezer ise, araya, bulunduğundan sonra baturmayub alub darbhâneye göndere ve dahi teftiş ede. Her kanda kalbazan bulunursa, ol yerün kadısı ve subaşı katına iledüb anlar dahi teftiş edüb göreler. Şer' ile kalbazanlığı sabit olursa hükmedeler; mezkûr kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, kimesne mani' olmaya. Şöyle bileler, alamete i'timâd kılalar, dahl ve ta'aruz etmeyeler.”³⁶

Yine 1. Ahmet Kânunnâmesi 41. maddesi aşağıda sözü edilen suçlar hakkında idam cezası öngörmektedir:

“Ve dahî esir ve kul ve câriye ayardan veya oğlan ayardub gideni ve dükkân açanı ve eve gireni ve birkaç hırsuzluğu zahir olanı, salb edeler.”³⁷

Osmanlı'da “sâ'y bi'l-fesad” kapsamında çok sayıda farklı suç için söz konusu olan siyaseten katil cezası siyâset-i şer'iyye kavramı ile yakından ilgilidir. Bu kavram, cezaların ağırlaştırılması anlamında kullanıldığı gibi, ölüme kadar varan ta'zîr cezası anlamında da kullanılmakta ve ta'zîr cezası olarak ölüm cezası verildiğinde çoğu zaman “siyâseten” ifadesi kullanılmaktadır. Bazı yazarlar siyâset-i şer'iyyeyi fesadı tam olarak yok etmek için hükmü belli olan bir suçun cezasının ağırlaştırılması anlamında da kullanmışlardır. Osmanlı'da anarşi çıkaranlara “sâ'y bi'l-fesad” kapsamında ta'zîren ölüm cezası verildiği ifade edilmektedir.³⁸

Osmanlı'da “sâ'y bi'l-fesad” kapsamında verilen siyâseten katil cezasını İslâm hukukundaki hırâbe suçu içerisinde değerlendirmek zordur. Zira Hanefîlerin bu suçun kapsamını eşkıyalık gibi dar bir alanla sınırlandırdığı malumdur. Mâlikîler söz konusu suç hakkında siyasi otoriteye geniş yetkiler tanımakla birlikte onlara göre de hırâbe suçu can ve mal varlığına yönelik hak ihlalleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla Osmanlı'daki “sâ'y bi'l-fesad” uygulamasının Mâlikî fıkıh ekolünün sınırlarını da aştığını söylemek yanlış olmaz. Bu durumda yukarıda belirtildiği gibi “sâ'y bi'l-fesad” suçlamasıyla söz konusu olan siyâseten katil cezasını ta'zîr cezaları içerisinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Klasik Hanefî kaynaklarında ta'zîr cezası olarak ölüm cezasından söz edilmediği gibi İslam kamu hukukunun en önemli klasiklerinden olan Mâverdî (ö. 450/1058)'nin “el-Ahkâmü's-sultâniyye” isimli eserinde de ta'zîr bahsinde ölüm cezasına yer verilmemektedir.³⁹ Buna karşılık İbn Teymiyye (öl. 728/1328) “Siyâsetü's-şer'iyye fî islâhı'r-râî ve'r-raiyye” isimli eserinde, alışılmışın dışında, konuyu ta'zîr başlığı yerine “hakkında belirlenmiş had bulunmayan suçlar” başlığı altında ele almakta ve casusluk, zındıklık, sihirbazlık, Hz. Peygamber'e hakaret, şerrine mani olunamayan bozgunculuk ve tekerrür eden sarhoşluk gibi suçlar için ölüm cezası verilebileceğini, ayrıca bazı suçlar hakkında devlet başkanının ölüm cezası verme yetkisi olduğunu

³⁵ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katil* (Ankara: Ajans Türk Matbaası, ts.), 135-137; Adnan Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2004), 155; Menekşe, *İslâm Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Cezası*, 108-109; Mehmet Koç, “Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 123-124.

³⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/482.

³⁷ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 9/500.

³⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 1/315; Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, 155.

³⁹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Ahkâmü's-sultaniyye*, thk. Ahmed Mubârek el-Bağdâdî (Kuveyt: Mektebet-i Dâr-ı İbn Kuteybe, 1409), 110-114.

ifade etmektedir.⁴⁰ Aynı şekilde öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye (öl. 751/1350) “et-Turuku’l-hukmiyye fi’s-siyaseti’ş-şer’iyye” isimli eserinde, ashâbın bir kısım uygulamalarından hareketle, devlet başkanının Kur’an ve sünnette açıklanmayan suçlar hakkında “siyâset-i şer’iyye” gereği ölüm cezası verebileceğini belirtmektedir.⁴¹

Osmanlı’daki “sâ’y bi’l-fesad” suçlaması ile söz konusu olan ölüm cezası uygulamalarının Hanefî ve Mâlikî fıkıh ekollerinden daha çok İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye’nin temsil ettiği Hanbelî düşüncesine yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak İbnü’l-Hümâm ve İbn Âbidîn gibi son dönem bazı Hanefî fakihlerin zındıklık ve sebbü’n-nebî suçlarının cezasının fesad kapsamında ölüm olduğu görüşünde olduklarını belirtmek gerekir.⁴² Bu bağlamda Aydın’ın da belirttiği gibi Osmanlı’da özellikle siyasî ve sosyal buhranların yaşandığı dönemlerde, asayiş ve sosyal barışı temin maksadıyla “sa’y bi’l-fesad” kavramından azami derecede istifade edilerek cezaların İslâm hukukunda olduğu şekliyle daha da ağırlaştırıldığını söylemek mümkündür.⁴³

2.1. Zındıklık Suçu ve Cezası

Arapça bir kelime olmayan zındıklığın ne olduğu konusunda kaynaklarda çok farklı tanımlarla karşılaşmaktayız.⁴⁴ Tarif ve uygulamalardan anlaşıldığı üzere zındıklığı “sa’y bi’l-fesad” suçunun kapsam alanı içerisinde, onun bir alt başlığı olarak değerlendirmek mümkündür. “Sa’y bi’l-fesad” genel olarak ve mutlak manada, toplumda fesad çıkarmak/bozgunculuk yapmak; zındıklık ise İslâm’ın değerleri ile alay etmek, küçümsemek gibi “sapıklık” olarak nitelendirilen düşüncelerle toplumda fesad çıkarmak anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵ Zındıklık suçunun tanımı tam yapılmadığından ve mahiyeti belirlenmediğinden, tarihi süreç içerisinde birçok kişi çeşitli düşünce ve fiilleri sebebiyle zındıklık suçlamasına maruz kalmıştır. Evrensel bir hukuk ilkesi olan kanunilik ilkesine de aykırı olan bu türden suç isnadıyla, birçok kişi çeşitli düşünce ve fiilleri sebebiyle ölüm cezasına mahkûm edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde de çok sayıda zındıklık davasının varlığı tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Mesela önemli bir Osmanlı müderrisi olan Molla Lutfi (öl. 900/1495), namaz konusundaki bir ifadesinden dolayı zındıklık ve ilhâd suçlamasıyla II. Bayezid Dönemi’nde idam edilmiştir.⁴⁶ Kanûnî Sultan Süleyman Dönemi’nde ilk şeyh idamı Melâmiyye-i Bayramiyye tarikatından İsmail Ma’sukî meşhur ismiyle Oğlan Şeyh’in on iki müridi ile birlikte İstanbul’da gerçekleşmiştir. Oğlan Şeyh’in zina ve livatayı caiz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetleri gereksiz görmesi, ahiret azabını inkâr gibi şeriata aykırı görüşlerinden dolayı fitneye sebebiyet verdiği için zındıklık ve ilhâd gerekçesiyle idam edildiği ifade edilmektedir. Yine bir başka Şeyh Bosnalı Hamza Bâlî ve Şeyh Muhyiddin Karamânî de aynı gerekçelerle idam edilmiştir.⁴⁷

⁴⁰ İbn Teymiyye, *Siyâsetü’ş-şer’iyye*, 98-99.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım, *et-Turuku’l-hukmiyye fis’-siyaseti’ş-şer’iyye*, thk. Nâyif b. Ahmed el-Hamed (Mekke: Daru’l-Âlemi’l-fevâid, 1428), 29-38.

⁴² Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü’l-Hümâm, *Şerhu Feth’il-kadîr* (Beirut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2003), 6/58; İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtar*, 6/344-347.

⁴³ Aydın, “Ceza”, 7/480.

⁴⁴ bk. Ömer Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık: Patburunzâde Örneğinde Bir İnceleme* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2019), 57-65.

⁴⁵ Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 60.

⁴⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 325; Orhan Şaik Gökyay - Şükrü Özen, “Molla Lutfi” (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/255; Şükrü Özen, “İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfî’nin İdamının Fikhîliği”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 6 (2001), 46-48.

⁴⁷ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, 68-69; Reşat Öngören, “Şeriat’ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde idam Edilen Tarikat Şeyhleri”, *İLAM Araştırma Dergisi* I/1 (1996), 123-133.

Tüm fıkıh ekollerine göre mürtedin cezası ölüm olmakla birlikte, cezanın infazından önce mürtedin istitâbe/tövbeye davet edilmesi gerekir. Tövbeye davetin hükmü ve süresi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefiler faile tövbe için fırsat verilmesinin müstehab, diğer fıkıh ekolleri ise vacib olduğu kanaatindedirler.⁴⁸ Birçok fakih tarafından gizli irtidâd olarak kabul edilen zındıklık ve ilhâd suçunda failin tövbeye daveti konusunda fakihler farklı görüşler sergilemektedirler. İlk dönem fakihlerinin çoğunluğu zındıklığı gizli münafıklık olarak tanımlamakta ve imanlı görünmekle birlikte, küfrünü gizleyerek Müslümanlar arasında sapık fikirleri ile fitne ve fesada sebebiyet verenlerin tövbe hakkı tanınmaksızın öldürülmesi gerektiği kanaatindedirler. İmam Mâlik (öl. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'in kanaati de bu şekildedir.⁴⁹ Şâfiî mezhebi içerisinde farklı değerlendirmeler olsa da Nevevî (öl. 676/1277) tekerrür etmemesi şartıyla, zındığın tövbesinin kabul edileceğini, İmam Şâfiî (öl. 204/819)'nin kanaatinin de bu doğrultuda olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰ Zındığın tövbesinin kabulü konusunda Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (öl. 182/798)'tan iki farklı görüş nakledilmektedir. Ancak kaynaklar zındığın tövbesinin kabul edilip öldürülmeyeceğine dair olan görüşün daha muteber olduğunu dile getirmektedirler. İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) bu iki görüşü naklettikten sonra Ebû Yusuf'un suçun tekrarı durumunda zındığın tövbesinin kabul edilmeyeceğini aksi durumda tövbesinin geçerli olacağını belirtmektedir.⁵¹

Görüldüğü gibi zındıklığın cezası konusunda Osmanlı hukukunun Hanefî mezhebi içerisinde kaldığı kabul edilse bile, mezhep içerisindeki görüşlerden daha ağır olanı tercih edilerek, zındıklık suçunda tövbe hakkı tanınmadığı görülmektedir. Nitekim Molla Lütfi kendisine isnat edilen mülhîd ve zındık suçlamasını defalarca reddetmesine ve idam sehпасına giderken kelime-i şehâdet getirmesine rağmen, ölüm cezasından kurtulamamıştır.⁵² Özen'e göre şayet Hanefî kaynaklardaki muteber görüş esas alınmış olsaydı Molla Lütfi'nin tövbesinin kabul edilmesi gerekirdi. Ancak mahkeme heyeti padişahın zındıklık konusunda Hanefî mezhebi içerisinde güçlü-zayıf her türlü görüş ile amel edilmesi konusundaki fermanı dolayısıyla mezhep içerisinde zayıf olan görüşe göre hareket etmiştir.⁵³ Bazı müellifler Molla Lütfi'nin idamında Mâlikî mezhebine göre hüküm verildiğini savunmaktadırlar.⁵⁴ Özen, bu konuda Hanefî mezhebinin dışına çıkılarak Mâlikî mezhebinin görüşüne göre hüküm verildiğini söylemenin doğru olmadığı kanaatindedir. Ona göre İslâm'ın ilk yıllarında suç olarak bile kabul edilmeyen zındıklık tarihi süreç içerisinde, içtihadı dayalı olarak tövbe hakkı verilmeden ölüm cezası anlamına gelen ağır bir suça dönüşmüştür. Bu hükmü aynen benimseyen Osmanlı hukuk sistemi de asıl kaynaklarla irtibat kurmadan yerleşik hukuk normları etrafında, özellikle ceza hukuku alanında ferman ve şeyhülislam fetvalarıyla yeni kanunî yollar üretmiştir.⁵⁵ Menekşe de zındıklıkla ilgili meselelerde Hanefî mezhebinin dışına çıkmadığı ancak bunun bir nevi "telfik" olduğu kanaatindedir.⁵⁶

⁴⁸ Ebû İshak İbrahim b. Ali Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1995), 3/257; es-Serahsî, *el-Mebsût*, 10/98; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-samâ'î*, 9/530; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/459; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 12/264-266; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye*, 4/9.

⁴⁹ Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 73-74.

⁵⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Sahîh-i Müslim* (Kahire: Matbaay-ı Misriyye, 1989), 1/207.

⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Feth'il-kadîr*, 6/66; Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 74-76.

⁵² İsmail E. Erünsal, "Molla Lütfi: Hakkındaki İthamlar ve Şikâyet Mektupları", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 19 (2008), 27; Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık ve Mülhîdler (15.-17. Yüzyıllar)*, 325; Özen, "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfi'nin İdamının Fikhîliği", 46.

⁵³ Özen, "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfi'nin İdamının Fikhîliği", 61-62.

⁵⁴ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık ve Mülhîdler (15.-17. Yüzyıllar)*, 325.

⁵⁵ Özen, "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfi'nin İdamının Fikhîliği", 52-62.

⁵⁶ Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 93.

2.2. Sebbü'n-Nebî Suçu ve Cezası

Kaynaklarda sebbü'n-nebî /şetmü'n-nebî olarak ifade edilen hakaret suçu Hz. Peygamber hakkında sövme, alay, iftira ve kendisi veya ailesi hakkında çirkin yakıştırmalarda bulunmak şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁷

Hz. Peygamber'e hakaret suçu klasik eserlerde zimmet akdinin sonuçları üzerinden ele alınmaktadır. Hanefiler, zimmînin Hz. Peygamber'e hakaret suçunu küfürde ziyâde olarak değerlendirmekte ve bunun zimmet akdini bozmayacağı kanaatini benimsemektedirler.⁵⁸ Ancak söz konusu davranış suç olarak kabul edilmekte ve ölüm cezasının dışında ta'zîr türünden bir ceza ile tecziye edileceği ifade edilmektedir.⁵⁹ Hanefî mezhebinde genel kanaat bu olmakla birlikte İbn'ül-Hümâm (öl. 861/1457) ve İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) gibi son dönem bazı Hanefî âlimleri suçun aleniyet kazanması, tekerrür etmesi ya da zimmet akdine aykırı bir şekilde işlenmesi durumunda, siyasi otoritenin söz konusu suç hakkında ölüm cezası verebileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰ İbn Âbidîn, Hz. Peygamber'e hakarete bulunan zimmînin sonradan Müslüman olsa da aynı konuda suç işleme potansiyeline sahip diğer insanlar için de cezanın caydırıcılığı adına siyaseten ölüm cezası verileceğini ifade etmektedir.⁶¹ İbn Âbidîn diğer mezheplerde müstakil eserler bulunmasına rağmen, Hanefî mezhebinin konuyla ilgili eksikliğini gidermek amacıyla, Hz. Peygamber'e hakaret suçu konusunda hassasiyet gösterilmesi için, yöneticilere uyarı mahiyetinde bir risale de kaleme almıştır.⁶²

328

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre açıktan veya gizli, Hz. Peygamber'e hakaret sulh ve zimmet akdinin bozulması anlamına gelmektedir.⁶³ Hz. Peygamber'e hakaretin cezası konusunda en katı görüşleri ile tanınan İbn Teymiyye (öl. 728/1327) ve Kâdî İyâz (öl. 544/1149) sebbü'n-nebî suçunun cezasının Müslüman ya da gayri müslim olsun tövbe hakkı da tanınmaksızın ölüm olduğuna muhalefet eden kimsenin bulunmadığı iddiasında olup, bu konuda icmâ olduğunu savunmaktadır.⁶⁴ İbn Teymiyye de konuyla ilgili fukahânın kanaatlerini etraflı bir şekilde ele aldığı eserinde aynı görüşü paylaşmaktadır.⁶⁵ Yukarıda belirtildiği gibi Hanefiler, zimmînin Hz. Peygamber'e hakareti konusunda diğer mezheplerden farklı bir kanaat ortaya koymaktadırlar.

Osmanlı dönemi fetvalarında Müslüman tarafından işlenen sebbü'n-nebî suçunun küfür olduğu ve bu kişinin zındıklık suçu kapsamında ölüm cezası ile tecziye edileceği yer almaktadır.

⁵⁷ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîf-i hukûka'l-Mustafa*, thk. Abdüsselam Muhammed Emin (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2002), 2/130-133; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl alâ şâtimi'r-Rasûl*, thk. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Halvânî, Muhammed Kebîr Ahmed Şüderî (b.y., 1417), 16; Bekir Topaloğlu, "Peygambere Saygısızlığın Dini Hükmü", *Diyanet Dergisi* 25/4 (1989), 72; Selim Özarslan, "Hz. Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2007), 66; Adem Yıldırım, "Gayr-i Müslim Ülkelerde Birlikte Yaşama Kültürünü Olumsuz Etkileyen Bir Unsurlar Olarak Kur'an-ı Kerim'e Hakaret Suçu ve Cezası" (İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Tecrübesi Sempozyumu, Ankara: Grafiker, 2024), 145-146.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i*, 9/447; Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/600; İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, thk. Abdullah Beyler (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2013), 306.

⁵⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-turâsî'l-Arabî, 1996), 4/275.

⁶⁰ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Feth'il-kadîr*, 6/58; Abdurrahman b. Muhammed Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerh-i Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/482; Hasan Basri Yıldız, "Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası", *Usul İslâm Araştırmaları* 30 (2018), 146; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, 6/344-347.

⁶¹ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, 6/346.

⁶² Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Tenbîhu'l-vülâti ve'l-hükkâm alâ ahkâmü şâtimi hayri'enâm ev ehâdi ashâbîhi'l-kirâm*, thk. Senâullah (Merdan/Pakistan: Merkezül-buhûsî'l-İslâmiyye, 2017).

⁶³ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverî, *Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1994), 14/383-384; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Kâfî*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türki (b.y.: Dâru'l-hicr, 1997), 5/323; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâm-u ehli'z-zimme*, thk. Ebû Bera Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şakir b. Teofik el-Arûrî (Suudi Arabistan, 1418), 3/13571359.

⁶⁴ İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl*, 13-19; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/130-136; İcmâ iddiası için ayrıca bk. Ebü'l-Hasen Ali b. el-Fâsî el-Kattân, *el-İknâ' fi mesâilil-İcmâ*, thk. Faruk Hammâde (Dâru'l-kalem, 2011), 3/1063.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl*, 16.

Osmanlı şeyhülislamı Minkârizâde Yahya Efendi (öl. 1088/1678) konuyla ilgili bir fetvasında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Zeyd-i müslim hâşâ sümme hâşâ sebb-i nebî aleyhisselam edip sebbettiğini tav’an ikrâr eylese ne lazım olur? Cevab: Hadden katlolunur.”⁶⁶

Şeyhülislâm Fezzullah Efendi (öl. 1175/1761) de zimmînin söz konusu suçu işlemesi durumunda karşılaşacağı cezayla ilgili fetvasında şöyle demektedir:

“Zeyd-i zimmînin Rasûl-i Ekrem hazretlerine alenen sebbettiği sâbit olsa Zeyd’e ne lazım olur?” suâline “el-Cevab: Bilâ tehir mel’un katlonur.”

“Zeyd-i zimmi alenen hâşâ sümme hâşâ Resûl-u Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerine ta’bîr ve tasrîh-i şenî müstehcen lafz ile sebb ve şetm itdiği şer’an sabit olsa Zeyd’e şer’an ne lazım olur?” suâline de;

el-Cevab: Gerçi eimme-i Hanefi, ta’zîr ve habs-i medîd ile iktifa iylemişler lakin bazı müteahhirîn katline ifta iylediklerinden maada eimme-i Şâfiyye ve Mâlikiyye umumen katline zahib olub Ebussuûd aleyhi rahmetü’l-vedûd hazretleri katline ifta edüb Sultan Süleyman Han aleyhi’r rahmetü ve’l gufran hazretlerine maruz olan mevaddandır, hâlâ padişah-i İslâm’a arz olunub katl olunmak gerekdir.”⁶⁷

Osmanlı’da Hz. Peygamber’e hakaret sonucunda ölüm cezalarının verildiğine dair çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birkaçının kısa özetleri şu şekildedir:

Üsküp sancağı Kumanova kazasından Abdullah isimli bir kişinin Hz. Peygamber’e küfrettiği gerekçesiyle, “şer’an katli icab-ı şer’isinin icrasına dair Üsküb valisi ile Kumanova müftü ve meclis azalarına yazılan hüküm”⁶⁸

Hz. Peygamber’e küfrettiği için Çorum Kalesi’ne hapsedilen Haydar isimli sipahinin siyaset olunmasına dair kayıt.⁶⁹

Hz. Peygamber’e küfreden şahsın idam edilmesi.⁷⁰

Bağdad’taki alayın üçüncü taburunun sekizinci bölüğünden Musullu Hamari ismindeki neferin Peygambere küfür eylediği sabit olduğundan tövbesi dahi makbul olmadığından bila tehir katli.⁷¹

Kayseri’ye bağlı İncesu kasabası ahalisinden Berber Mustafa oğlu Mehmed isimli şakiye, peygamberimize küfretmesinden dolayı kısas cezası verilmesi.⁷²

“Uluborlu kazası Senir köyünden Deli Bayram’ın Hz. Peygamber’e sövdüğü ve köy-köy gezerek halka zulmettiğinden, yakalanarak teftiş olunması ve üzerine sabit olan haklar alınıp sahiplerine verildikten sonra Hz. Peygamber’e sövme konusunda ayrıca araştırılması; sövdüğü sabit olursa hakkında şer’an lâzım gelenin yapılması” istenmektedir.⁷³

Diyar Bekir’de peygambere küfreden bir keşişin siyâset edilmesi.⁷⁴

⁶⁶ Minkârizâde Yahya Efendi, Fetâvâ-yı Yahya Efendi, Nuruosmaniye Ktp, nr. 2055, vr. 82’den akt. Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 91-98.

⁶⁷ Fezzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fezziyye* (İstanbul, 1926), 158; Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 98-99.

⁶⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Adliye [C.ADL.]*, No. 7, Gömlek No. 464.

⁶⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri [A. DVNSMHH.d.]*, No. 7, Gömlek No. 2263.

⁷⁰ Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Kalemî [A.DVN.]*, No. 69, Gömlek No. 52.

⁷¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Askeriye [C..AS.]*, No. 366, Gömlek No. 15158.

⁷² Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri [DVNSMHH.d...]*, No. 12, Gömlek No. 365.

⁷³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri [A. DVNSMHH.d.]*, No. 82, Gömlek No. 254.

⁷⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri [A. DVNSMHH.d.]*, No.12, Gömlek No. 253. Söz konusu dava için gönderilen fermanla cezanın iinfazı bağlamında şu ifadeler yer almaktadır. “... Emrüm üzre muktezâ- yı şer’-I kavim üzre mezbûru siyaset idüb emrüm yerine vardığı bildüresiz...” bk. Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 106-107.

İspir kazasından Biki adlı zimmînin peygambere küfrettiği ve halkın kendisinin şerrinden olmadığı bildirildiğinden siyaset olunması.⁷⁵

Son iki örnekte Hz. Peygamber'e hakaret suçunun gayri müslim iki vatandaş tarafından işlendiği görülmektedir. Ancak sonuç itibarıyla verilen ceza değişmemektedir. İkinci zimmî vakasında vesikada asıl suç olarak peygambere küfretme suçuna ilave olarak kaydedilen "sebb ü ve şet itmegi âdet idinüp vilâyet halkı telbîs ü tezvîr ü telbîsinden havf itmekle çâre bulunmayub"⁷⁶ şeklinde ifadeleri, verilen hükmün yerinde olduğuna dayanak arama gayreti şeklinde değerlendirmek gerekir. Nitekim bu tür ek isnatlar sebebiyle çok sayıda suçun "sa'y bi'l-fesad" kapsamına dâhil edildiği bilinmektedir.

Yukarıda özetleri verilen davalarda Hz. Peygamber'e hakaret suçları hakkında failin Müslüman ya da zimmî olmasına bakılmaksızın ölüm cezasına hükmedildiği anlaşılmaktadır. Oysa Ebû Hanîfe'ye göre Hz. Peygamber'e hakaret eden kişi Müslüman ise mürted hükmündedir. İrtidâd suçu işlediği için tövbeye davet edilir, tövbe etmesi durumunda ölüm cezası uygulanmaz.⁷⁷ Gayri müslim vatandaşın Hz. Peygamber'e hakareti ise yukarıda da belirtildiği gibi zimmet akdine zarar vermemekte, suç kapsamında olmakla birlikte cezası ölüm değildir.

Osmanlı devletinde fetvalar ve kadı beratlarında Hanefî mezhebi görüşlerini esas almak prensip olarak belirlenmiş olmakla birlikte kamu yararı, zamanın siyasi ve sosyal şartları gerekçe gösterilerek Hanefî mezhebi muteber içtihadı terk edilerek, diğer mezheplerden de yararlanmanın yolu açılmıştır. Nitekim zındıklık ve Hz. Peygamber'e hakaret suçlarında Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi görüşleri esas alınarak, söz konusu suçu işleyenlerin tövbeleri kabul edilmeyerek haklarında ölüm cezaları verildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı hukukunda genel olarak Hanefî fıkıh ekolü esas alınmıştır. Özellikle medeni hukuk alanında zamanın ihtiyaçları doğrultusunda istisnai de olsa diğer fıkıh ekollerinin görüşlerine müracaat edildiği de olmuştur. Ancak özellikle aile ve borçlar hukuku alanında diğer mezheplerin görüşlerinin tercih edilmesinin itiraz ve tartışmalara yol açtığı da bilinmektedir. Ceza hukukunda ise diğer mezhep görüşlerinin tercih edilmesi ya da Hanefî mezhebi içerisinde olmakla birlikte zayıf olan görüşlerin tercihi ile cezaların ağırlaştırılmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Kuşkusuz bunda İslâm hukukunda ta'zîr cezalarının belirlenmesinde siyasi otoriteye geniş yetkiler tanınmasının etkisi büyüktür. Nitekim özellikle medeni hukuk alanında mezhep dışına çıkılması büyük tepkilere sebebiyet verirken, ceza hukukunda, mezhep içerisindeki zayıf görüşlerin tercihi ile cezalandırmada sertleşmeye gidilmesinin, tepki yerine, fukahâ tarafından olumlu karşılandığı görülmektedir. Uygulamalara meşruiyyet kazandıran fetva ve konuyla ilgili kaleme alınan eserler de bunu teyit etmektedir.

Osmanlı ceza hukukunda cezaların ağırlaştırılması adına bazı konularda maslahat gereği zayıf görüşlerin tercihi ile mezhep içerisinde kalındığı doğru olmakla birlikte, Osmanlı ceza hukukunda bütünüyle mezhep içerisinde hareket edildiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim kısas cezaları ve çok sayıda farklı suçlar hakkında "sa'y bi'l-fesad" kapsamında ölüm cezasına hükmedilmesi ayrıca Hz. Peygamber'e hakaret suçunda zimmet akdinin sonlandırılması ve zimmîler için ölüm cezasına hükmedilmesi söylenese de fiilen mezhep dışına çıktığını göstermektedir.

⁷⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defterleri* [A. DVNSMHM.d.], No. 233, Gömlek No. 8135.

⁷⁶ bk. Menekşe, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, 106.

⁷⁷ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, 2/133; Özarslan, "Hz. Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar", 78.

Osmanlı hukukunda mezhep içerisindeki zayıf görüşlerin ya da diğer mezheplerin görüşlerinin tercih edilmesi yoluyla cezalandırmada sertleşmeye gidilmesinde kuşkusuz dönemin siyasi ve sosyal şartlarının etkisinin olduğu muhakkaktır. Özellikle toplumsal kargaşa ve siyasî çalkantıların olduğu dönemlerde suçla mücadele ve cezalarda caydırıcılığı sağlama adına daha katı bir yol izlendiğini söylemek mümkündür.

Preference for Different Jurisprudential Views in Ottoman Law: The Example of Death Penalty

Citation: Erdoğan, Suat. "Preference for Different Jurisprudential Views in Ottoman Law: The Example of Death Penalty", *Artuklu Akademi* 11/12 (Dec 2024), 318-337. <https://10.34247/artukluakademi.1539662>.

Extended Abstract

In this study, the reflections of the views of other fiqh schools, especially the Hanafi school of fiqh, on Ottoman criminal law are investigated. In the case of intentional murder, Hanafis explains the verdict to be given as retaliation, amnesty, or peace in exchange for compensation, and they do not mention any other punishment if the relatives of the victim forgive the murderer. According to Maliki and Shafi'i, even if the heirs of the victim give up retaliation and forgive the murderer, the political authority has the authority to impose a punishment such as tazir on the perpetrator on behalf of the public. There are many examples in the Ottoman archive records showing that in many retaliation cases, the relatives of the victim gave up their retaliation rights and preferred amnesty, and as a result, the murderer was given different punishments such as imprisonment, hard labor and exile. This situation is closer to the views of Shafi'i and Malikis than to the Hanafis. In Islamic law, terrorist acts that threaten social peace are called the crime of hiraba within the scope of hadd. Hanafi, Shafi'i and Hanbalis are of the opinion that the punishments in the verse regulating the punishment of the crime of hiraba will vary depending on the crime. According to them, the death penalty within the scope of the crime of hiraba is only valid for those who kill. Malikis put forward a different view on this issue, giving broad authority to the political authority. According to them, the head of state has the authority to impose the death penalty on the perpetrator, even if he does not kill. According to Islamic legal thought, the political authority has the authority to aggravate the punishment or impose a different sanction only in tazir crimes but does not have such authority in hadd penalties. For this reason, politically, the punishment for murder can only be imposed outside of the hadd penalties. Therefore, it is difficult to say that the death sentences given on the charge of "sa'y bi'l-fesad" in Ottoman law were within the scope of ta'zir. According to the Hanafi fiqh tradition, it is an exceptional case for the political authority to impose the death penalty for tazir crimes. It is known that in Ottoman law, the penalty of political murder was given for many different crimes within the scope of "sa'y bi'l-fesad". For example, it is understood from the records in fatwa magazines, laws and edicts that the punishment for crimes such as banditry, rape, counterfeiting, tampering with the weight of bread is politically murder. It would not be wrong to say that the death penalty practices in question with the accusation of "sa'y bi'l-fesad" in the Ottoman Empire were closer to Hanbali thought than to Hanafi and Maliki schools of fiqh. However, it should be noted that some recent Hanafi jurists such as Ibn al-Humam and Ibn Abidin are of the opinion that the punishment for the crimes of atheism and sebb al-nabi is death within the scope of corruption. In this context, as stated by Aydın, it is possible to say that in the Ottoman Empire, especially in the periods when political and social crises were experienced, the concept of "sa'y bi'l-fesad" was used to the maximum extent to ensure public order and social peace, and the penalties were aggravated beyond what is in Islamic law. It is understood from historical records that many people in the Ottoman Empire were accused of blasphemy due to their various thoughts and actions, within the scope of the crime of blasphemy, which is defined as causing mischief in society through thoughts that are considered "perversion" such as mocking and belittling the values of Islam. Imam Malik and Ahmed b. Hanbal explain the punishment for the crime of atheism as death without the right to repent. Imam Shafii is of the opinion that there is a right to repent in the crime of atheism, as in the crime of apostasy. Although two different views are conveyed from Abu Hanifa and Abu Yusuf on this issue, it is stated that the view that the repentance of the atheist will be accepted is more valid. It is seen that the right to repent for the crime of atheism was not recognized in the Ottoman Empire, as the more severe views within the sect were preferred. The crime of insulting the Prophet is discussed in classical works through the consequences of the embezzlement contract. Hanafis believe that zimmi is They consider the crime of insulting the Prophet as more than blasphemy and believe that this will not break the zimmah contract. However, the behavior

in question is considered a crime and it is stated that it will be punished with a punishment such as tazir other than the death penalty. It is understood from historical records that in the Ottoman Empire, the death penalty was imposed regardless of whether the perpetrator was Muslim or non-Muslim. In the Ottoman Empire, although it was determined as a principle to take the views of the Hanafi sect as a basis in fatwas and kadi certificates, the public interest and the political and social conditions of the time were cited as justification, thus, valid jurisprudence was abandoned, and the way was opened to benefit from other sects. As a result, a stricter path was followed to combat crime and ensure deterrence in penalties, especially in periods of social turmoil and political turmoil.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri. 9 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akgündüz, Ahmet. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995.
- Akgündüz, Said Nuri. Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması. İstanbul: Rağbet, 2017.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. Kur'an'ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Aydın, M. Akif. Türk Hukuk Tarihi. İstanbul: Beta, 2017.
- Aydın, Mehmet Akif. "Ceza". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mecell-i Ahkâm-ı Adliyye". 28/231-235. TDV Yayınları, 2003.
- Bardakoğlu, Ali. "Eşkiya". 11/463-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. "Hapis". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26/54-64. İstanbul, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine". Osmanlı: Teşkilât. 6/412-417. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu. 8 Cilt. İstanbul, Bilmen Yayınevi., ts.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. Ahkâm-ı'l-Kur'an, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, 1996.
- 334 Dağcı, Şamil. "Kıyas". 25/488-494. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Demir, Abdullah - Günay, Ramazan. Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin Fetvaları Fetavay-ı Ebüssuûd. İstanbul: SD Yayınevi, 2020.
- Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir. Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku. 2 Cilt. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Ebû'l-ula Mardin. Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa. TDV Yayınları, 1996.
- Erünsal, İsmail E. "Molla Lütî: Hakkındaki İthamlar ve Şikâyet Mektupları". Türklük Araştırmaları Dergisi 19 (2008), 179-196.
- Feyzullah Efendi. Fetâvâ-yı Feyziyye. İstanbul, 1926.
- Gökyay, Orhan Şaik - Özen, Şükrü. "Molla Lutfi". 30/255-258. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed el-. Mülteka'l-ebhur, thk. Abdullah Beyler. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2013.
- İbn Âbidin, Muhammed Emîn. Reddül-Muhtar ala'd-dürri'l-muhtâr, şerh-i tenvîri'l-ebâr, thk. Ali Muhammed Muavvîd-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. Tenbîhu'l-vülâti ve'l-hükkâm alâ ahkâmı şâtîmi hayrî'l-enâm ev ehadi ashâbihi'l-kirâm, thk. Senâullah. Merdan/Pakistan: Merkezü'l-buhûsî'l-İslâmiyye, 2017.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. et-Turuku'l-hukmiyye fis'-siyaseti's-şer'iyye. thk. Nâyif b. Ahmed el-Hamed. Mekke: Darü'l-Âlemi'l-fevâid, 1428.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. Ahkâm-u ehli'z-zimme, thk. Ebû Bera Yusuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şakir b. Tefîk el-Arûrî. Suudî Arabistan, 1418.
- İbn Kudâme, Abdullah Ahmed b. Muhammed. el-Muğnî. 15 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. el-Kâfî, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 15 Cilt. b.y.: Dâru'l-hicr, 1997.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid. b.y.: Dâru'l-Mârife, ts.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. es-Sârimü'l-meslûl alâ şâtîmi'r-Rasûl, thk. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Halvânî, Muhammed Kebîr Ahmed Şüderî. b.y., 1417.

- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Siyâsetü's-şeriyye fî ıslâhı'r-râ'î ve'r-raiyye*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Şerhu Feth'il-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.
- İnanır, Ahmet. "Mezhepler Arasında İntikal Bağlamında Osmanlı'da Teşeffü' ve Yasaklanmasına Dair Bazı Tespitler". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019), 9-49.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *eş-Şifâ bi-ta'rîf-i hukûk'l-Mustafa*, thk. Abdüsselam Muhammed Emin. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Karafi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-. *ez-Zahîra*. thk. Muhammed Huccî. 14 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fî tertîbi's-şerâ'î'*. thk. eş-Şeyh Adil Ali Ahmed Abdulmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1424.
- Katgı, İsmail. "Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl (Hukuki Mahiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (2013), 181-211.
- Kattân, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Fâsî el-. *el-İknâ' fî mesâil'l-İcmâ*, thk. Faruk Hammâde. Dâru'l-kalem, 2011.
- Kaya, Süleyman. "Osmanlı Tatbikatında Tek Mezhebe Bağlılık". ed. Halit Çalış vd. *Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, 105-120.
- Koç, Mehmet. "Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 119-139.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Aybil Yayınları, 2017.
- Koşum, Adnan. "İslam Hukukunda Ölüm Cezası". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 113-147.
- Koşum, Adnan. "Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2004), 145-160.
- Mâverî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *Hâvî'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Mâverî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-. *Ahkâmu's-sultaniyye*, thk. Ahmed Mubârek el-Bağdâdî. Kuveyt: Mektebet-i Dâr-ı İbn Kuteybe, 1409.
- Menekşe, Ömer. *İslâm Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Cezası*. Ankara: İlahiyât, 2021.
- Menekşe, Ömer. *Osmanlı Toplumunda Zındıklık: Patburunzâde Örneğinde Bir İnceleme*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2019.
- Mergînânî, Burhâneddîn Ebü'l-Hasan. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Ahmed Câd. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd el-. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.
- Midilli, Muharrem. "Hanefi Geleneğinden Klasik Osmanlı Kanunlarına Had-Kıyas Dışı Ağır Ceza Formülü". *Darulfunun İlahiyat İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2019), 25-48.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1963.
- Nevevî, Ebü Zekerîyya Muhyiddîn b Şeref en-. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mûtî. 28 Cilt. Kahire: Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1995.
- Nevevî, Ebü Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref en-. *el- Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim*. 28 Cilt. Kahire: Matbaay-ı Mısriyye, 1989.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklık ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

- Öngören, Reşat. "Şeriat'ın Kestiği Parmak: Kânûnî Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri". İLAM Araştırma Dergisi I/1 (1996), 123-140.
- Özarlan, Selim. "Hz. Peygamber'e Yönelik Saygısızlıklar". Kelam Araştırmaları Dergisi 5/2 (2007), 63-84.
- Özen, Şükrü. "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütfî'nin İdamının Fıkhiîliği". İslâm Araştırmaları Dergisi 6 (2001), 17-62.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-. Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-minhâc. 18 Cilt. Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2. Basım, 2003.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed Ahmed b. Ebû Sehl es-. el-Mebsût. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, ts.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-. el-Ümm. thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib. 11 Cilt. Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed. Mecma'u'l-enhur fî şerh-i Mülteka'l-ebhur. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1998.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şafiî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1995.
- Tenûhî, Sahnûn et-, b Saîd. el-Müdevvenetü'l-kübrâ. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Topaloğlu, Bekir. "Peygambere Saygısızlığın Dini Hükümü". Diyanet Dergisi 25/4 (1989), 67-80.
- Turan, Ali. 7 Numaralı Kıyas Defteri (H.1273-1278 / M. 1857-1862). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- 336 Uriel, Heyd. Studies in Old Ottoman Criminal Law. ed. V. L. Menage. Oxford: Oxford University, 1973. Basım, ts.
- Üçok, Coşkun. "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (1947), 48-73.
- Yaman, Ahmet. "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'iliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı". İslâmiyât 8/1 (2005), 113-125.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Osmanlı Sultanı Muhammed Reşad Döneminde Kocası Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkan Veren Fikhî Hüküm Değişikliği ile İlgili Bir Vesika". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 1 (2003), 79-94.
- Yazıcı, Abdurrahman. "Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri,". EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler 19/62 (2015), 567-584.
- Yıldırım, Adem. "Gayr-i Müslim Ülkelerde Birlikte Yaşama Kültürünü Olumsuz Etkileyen Bir Unsur Olarak Kur'an-ı Kerim'e Hakaret Suçu ve Cezası". Ankara: Grafiker, 2024.
- Yıldız, Hasan Basri. "Hz. Peygambere Hakaret Suçu ve Cezası". Usul İslâm Araştırmaları 30 (2018), 130-160.
- Zehre, Muhammed Ebu. el-Cerîme ve'l-ukûbe fî'l-fıkhi'l-İslâmî: el-Ukûbe. Kahire: Dâru'l-fikrî'l-Arabî, ts.
- Zuhaylî, Vehbe. el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühü. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- Arşiv Kaynakları:
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vâlâ Riyaseti [MVL]. No. 36, Gömlek No. 19.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Âmedî Kalemi [A. AMD.]. No. 40, Gömlek No. 12.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vâlâ Riyaseti [A.MKT.MVL.]. No. 48, Gömlek No. 62.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vâlâ Riyaseti [MVL.]. No. 1077, Gömlek No. 40.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Âmedî Kalemi [A. AMD.]. No. 6, Gömlek No. 86.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Mabeyn-İrâde [MB.İ...]. No. 16, Gömlek No. 14.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Adliye [C.ADL.]. No. 7, Gömlek No. 464.

BOA, Osmanlı Arşivi. Mühimme Defterleri [A. DVNSMHHM.d.]. No. 7, Gömlek No. 2263.

BOA, Osmanlı Arşivi. Mühimme Defterleri [A. DVNSMHHM.d.]. No. 12, Gömlek No. 365.

BOA, Osmanlı Arşivi. Mühimme Defterleri [A. DVNSMHHM.d.]. No. 82, Gömlek No. 254.

BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vâlâ Riyaseti Defterleri [A. DVNSMHHM.d.]. No. 233, Gömlek No. 8135.

BOA, Osmanlı Arşivi. Mühimme Defterleri [DVNSMHHM.d...]. No. 12, Gömlek No. 365.

BOA, Osmanlı Arşivi. Cevdet Askeriye [C..AS.]. No. 366, Gömlek No. 15158.

BOA, Osmanlı Arşivi. Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Kalemî [A.DVN.]. No. 69, Gömlek No. 52.

<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>